

**OSMANLI ARAŒTIRMALARI
VII-VIII**

**EDITORS OF THIS SPECIAL ISSUE
İSMAIL E. ERÜNSAL — CHRISTOPHER FERRARD
CHRISTINE WOODHEAD**

**THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
VII-VIII**

İstanbul - 1988

ŞİKÂYET HAKKI : 'ARZ-İ HÂL ve 'ARZ-İ MAHZAR'LAR

Halil Inalcık

Orta-Doğu devlet ve hükûmet sisteminin temel prensipi, özel bir yorumu olan adâlet kavramına dayanır. Bu adâlet kavramı, halkın şikâyetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emrile haksızlıkların giderilmesi, demektir¹. Divân-ı hümâyûn'un temel görevi budur. Oraya yapılan başvurular, Sultan daima orada hazır bulunduğu inancile, doğrudan doğruya Sultana yapılmış başvurular sayılır. Pâdişâhın doğrudan doğruya halktan şikâyet topladığı da olur. Hükümdar, cuma namazında, aya çıkarken veya sefere giderken veya gelirken, halkın dilekçelerini kabûl eder (bu dilekçeye idare terminolojisinde *rik'a* denir). Halkın şikâyetlerini almak için bu gibi fırsatları hükümdar nekadâr çok tekrarlar sa, o derece âdil sayılır. Hükümdarın dikkatini çekmek ve şikâyet sunmak için saraya yakın yerde ateş yakmak âdetini, 17. yüzyılda İngiliz tüccarları da kullanmışlardır. Hükümdara doğrudan doğruya erişebilme, şu sebepten önemli sayılırdı : Hükümdar, Tanrı'dan başka kimseye karşı sorumlu olmayan tek otorite olarak, haksızlığı giderebilecek en yüksek otoritedir. O, kendisinin otoritesini temsil edenlerin hepsinin üstündedir ve onların yaptıkları kötüye kullanmaları ancak o bertaraf edebilir. Bir kelime ile, hükümdar adâletin son başvuru yeridir, bu nedenle de adâletin yerini bulması için toplumda herkes, birey olarak yahut toplu halde, ona şikâyetini götürebilmelidir.

Bu temel anlayış, Osmanlı idaresinde bir takım kurumlar ve onlara bağlı arşivler biçiminde kendini gösterir. Arşivlerimizde

1 Bak. H. Inalcık, «Adâletnâmeler», *Belgeler*, II (TTK, 1967), 49-52; ve *The Ottoman Empire : The Classical Age, 1300-1600*, London : Weidenfeld and Nicolson 1973, 89-93.

şikâyet defterleri, «*arz-i mahzar*»lar, müftülük arşivlerinde *ma'rûz* adı altında gösterilen vesika koleksiyonundaki malzemenin büyük bir kısmı, hep bu temel kurumun işleyişi ile ilgilidir. Bu yazımızda birbirini tamamlayan iki koleksiyondan, '*arz-i mahzar*'lardan ve *şikâyet defterlerinden* söz edeceğiz.

Veziriâzamı (veya onun büro şefi sayılan reisülkuttâbı)² ilgilendiren bütün beylik-siyasî işlere ait emirlerin, bu arada hükümdar adâletinin yerine getirilmesi işlemi bir Pâdişâh hükmüne konu olmuşsa, bu hükümlerin kopyaları veya tutanakları başlangıçta hep *Mühimme defteri*'ne kaydolunurdu. 17. yüzyılda, Mühimmelere giren hükümler, konularına göre ayrı defterlere geçirilmeye başlandı; böylece *Mühimmeler* yanında *Ecnebî defterleri* diye bilinen seri ile *Şikâyet Defterleri*, *Nâme Defterleri*, *Ahkâm Defterleri*, ve sonraları, *Nişân Defterleri* ayrı seriler olarak ortaya çıktı. Bu defterler, şüphesiz bu konularda ayrı kâtiplerin uzmanlaşması ile ilgili olarak vücuda gelmiş olmalıdır. Bu uzmanlaşma, Osmanlı bürokrasisinde ileri bir gelişme ve *rasyonelleşme* biçiminde yorumlanabilir.

Şikâyet defterleri, bu defterlerin başındaki cümleden de anlaşılacağı üzere, şikâyetler üzerine yazılan Pâdişâh hükümlerini içerir. H.G. Majer'in belirttiği gibi³, Mühimmelerin çok çeşitli hükümleri içermesine karşılık *şikâyet defterleri* özel bir bölü buyrukları içine alır. «*Ahkâm-i Şikâyet*» kayıtlarından meydana gelen bu defterlerde *şikâyet yapanlar* şöyle sınıflandırılabilir⁴:

2 «Reisülkuttâb», (H.I.), *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, 671-683; *Beylikci* onun yardımcısıdır : *ayn. yer.*, 674.

3 *Das Osmanische «Registerbuch der Beschwerden» (Şikâyet Defteri) vom Jahre 1675*, c. I, Viyana : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1984, 20; bu defterin yayını biçimi, bizim arşivden yapacağımız bu gibi yayımlara örnek olacak niteliktedir. Orijinal metinleri tıpkıbasım yapıp içindeki yer ve kişi adlarını doğru bir şekilde belirleyen indeksler eklenmesi, ilmi ihtiyaçlara en uygun yol olduğunu daima söylemekteyiz. Özetleme, zaman kaybından başka bir şey değildir. Hiç bir araştırmacı, başkasının yaptığı bir özetlemeyi vesika olarak kullanmaz ve kullanmamalıdır (maalesef arşivde yapılmış Lâtin harfli özetlere göre ilmi(!) yayınlar vardır). Majer ve arkadaşlarının önemli bir noksanı, terim ve madde (*voyvoda*, *pamuk* gibi) indeksle kişi adları indeksi koymaması olmalarıdır.

4 Misâller, Majer ve arkadaşları tarafından yayımlanan *Şikâyet Defteri*'nden (bak. not 3) alınmaktadır.

1. «Kazâ-i mezbûre ahâlisi 'arz-i hâl gönderüp»,
2. «Balya-Badra kazasında sâkin olan tüccâr tâifesi 'arz-i hâl edüp»,
3. «Ayntab sancağının erbâb-i tîmâr fukarâları 'arz-i hâl edüp»,
4. «İstanbul'da vâki' mumcu tâ'ifesi dergâh-i mu'allâma 'arz-i hâl edüp»,
5. «Kazâ-i mezbûre ahâlisi gelüp»,
6. «Dergâh-i mu'allâma *mektûb* gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' Kırın-tepe imamı ve hatîbi vesair ahâlisi meclis-i şer'a varup»,
7. «Mustafa nâm kimesne 'arz-i hâl edüp»,
8. «Sen ki kadısın, dergâh-i mu'allâma 'arz gönderüp»,
9. «Zu'amâdan Ahmed 'arz-i hâl edüp»,
10. «Hadîce nâm hâtun gelüp»,
11. «Benaki zimmî 'arz-i hâl edüp».

Reâyâ/askerî, zimmî/müslüman, herkesin şikâyet için 'arz sunma hakkı vardır. Bütün bir kaza halkını temsil edenler doğrudan doğruya (no. 1) kadiya gidip onun vasıtasile (no. 6) 'arz-i hâl'de bulunabilirler. Buna 'arz-i mahzar da denir. Yahut, bir kazada halkın belli bir kesiti, tüccar veya esnaftan bir grup (no. 2 ve 4), başvurabilirler. Yahut halktan bir şahıs kendi başına doğrudan doğruya 'arz-i hâl'de bulunabilir (no. 7, 10, 11). Bunun gibi «askerî» sınıftan bir grup (no. 3) toptan, veya bir kişi (no. 9), şikâyette bulunabilir ve 'arz sunar. Genellikle askerî-resmî kişilerin dilekçesi için yalnızca 'arz kelimesi kullanılır. Reâyânın sundukları 'arz-i hâl'dir. Yahut kadı doğrudan doğruya bir şikâyet konusu için *mektûb* veya 'arz gönderebilir (no. 8).

Şikâyet konusuna gelince, şikâyet için 'arz veya 'arz-i hâl gönderilmesi, ilgilinin mutlaka bir zararını veya uğradığı bir haksızlığı gidermek için olmalıdır. Zarar gören taraf, bir şahıs, bir grup veya bir kurum (vakıf gibi) olabilir. Haksız ve zararlı durum, eşkiyânın veya memurların soygunculuğu, bir mahkeme kararını tanımama, borcunu ödememe, genellikle kanuna aykırı hareketlerden doğma olabilir. Bir yöre halkının yıkık bir köprüünün tamiri

için baş vurmaları da aynı kategoride sayılır. Köylünün toprak anlaşmazlıkları, veya bir tımar-erinin köylüden alamadığı vergiler de bir şikâyet konusudur. Esnaf, nizamlara aykırı hareket edenleri şikâyetle 'arzda bulunabilir. Bütün bu hallerde, söz konusu olan şey, özel zararlarıdır; kamu zararları değildir. Kamuya ait işler *Mühimme* defterinde kayıtlı hükümlerle karşılanır.

Hukukî şikâyetlerde, çok defa, 'arz yapan daha önce müftiden bir fetvâ alarak, haklılığını itiraz götürmez bir biçimde desteklemeye çalışır. *Kadı mektubu* veya 'arzile bildirilen şikâyetler de, kadının desteğini taşımaktadır. Böylece, başlıca şikâyet konuları şu kategorilerde toplanabilir.

1. Kadının verdiği hükmü veya hücceti tanımayan ve gereğini yerine getirmeyenlere karşı şikâyet. Meselâ⁵, Mısır'da «evlâda meşrûta» olan Ahmed Bagdâdi'nin vakıflarına başkaları karıştırmış, evvelce Padişâh emrile mahkeme evlâdın hakkını tanımış, yine karışmışlar. Yeni hükümde deniyor ki : «Dâvasına muvâfik fetvâ-yı şerîfesi olduğun bildirüp yedinde olan hüccet-i şer'iyeye ve emr-i 'aliyye mucibince amel olunmak için» Mısır paşasına ve Mısır kadısına hükm yazılmıştır (23a, 3).

2. Hükümlerin çoğunluğu, kişiler arasında hak davalarıdır. Hüküm, genellikle, hakkın ortaya çıkması için, Şerî'at ve kanuna göre iddiânın mahkemece görülmesine dair Pâdişah emrinden ibarettir. Meselâ, Ali adındaki yeniçeri, Bağdad civarında Şehriyân nâhiyesinde tasarrufundaki «bağ ve bağçe ve dükkânlar ve menzil ve çiftliği», kendisi başka yere gittiğinde kiraya veriyormuş. Kiracısı ölmüş, dışardan bazı kimseler «fuzulî işgâl» ettiklerinden şikâyet eder. Hüküm «şer'le görülmesi» için yazılmıştır (131b, 5). Kacası ölen Neslihân hâtun, mirastan kendi hissesine düşeni öbür vârislerin vermediğinden ve intikal eden emlakî dörtte bir fiyata sattıklarından şikâyetçi. «Mahallinde şer'le görülmek için hükm» yazılmıştır (185b, 2).

3. Askerî sınıftan olanların, kanun dışı reâyâdan eşya ve para almalarının önlenmesi, hükümetin en ziyade dikkat ettiği durum-

⁵ *Şikâyet Defteri*, ilk rakam sahifeyi, ikinci rakam o sahifedeki vesika sırasını göstermektedir.

lardan olup, genel *adâletnâmelerin* konusudur. Bununla beraber, bu gibi durumlar, özel şikâyet konusu da olabilir. Misâl : Cisrimustafa kazâsındaki köyler 'arz gönderip, «hukuk ve rüsûmların kânûn ve defter mucibince kendü zâbitlerine edâ» ettikleri halde, Çirmen Sancak-beyi ve Subaşları veya adamları, kasabaya ve köylere gelip reâyânın evlerine konup bedava «yem ve yemek ve arpa ve saman ve koyun ve kuzu ve yağ ve bal ve kaz ve tavuk ve odun ve otluk vesair zahirelerin... ve külli akçaların» alıp zulm etmektedirler. Yasaklanması için hüküm isterler (85a, 4).

4. Halkın, kanuna aykırı alınan vergilerden şikâyetleri. Meselâ, Macaristan'da Yanova eyaletinde köylüler, kale ve palanka dizdarlarının, sözde tamirat gideri karşılığı kendilerinden «hilâf-i şer' ve kânûn» para toplamalarından şikâyet ederler (162a, 1). Bunun gibi, Vulçitrın kadısının gönderdiği bir 'arza göre, Arnavutların saldırıları dolayısıyla halkı kaçırmış olan toprakları, başka diyardan gelip işleyen köylüler, sipahinin iznile ekiyorlar; kânûna göre öşr karşılığı sipahilerine belli bir para ödüyorlar. Ayrıca yeni *tahrîrde* üzerlerine cizye olarak toptan yirmi bin akça yazılmıştır. Bunu da ödüyorlar. Kanuna göre onların başka rüsûm ödememeleri gerekir. Fakat sipâhiler fazladan bunlardan «defterlü reâyâ»nın ödemesi gereken resimleri, yanı iki veya üç guruş *ispence* istiyorlar, bir takım angarya hizmetler -otluk biçdirmek gibi- yüklüyorlar. *Sefer harcı* veya *imdâdiye* adıyla para istiyorlar; «kadı arz etmeğin hilâf-i şer' ve kânûn ve defter ta'addî olunmamak için» hüküm yazılmıştır (149a, 3). Bu 'arz, kadı tarafından *mektup* şeklinde yazılmış olup reâyâyı haklı göstermektedir; bu belge, kadıların mahalli halkın mümessili gibi hareket ettiklerine ve halkın haklı isteklerini desteklediklerine dair pek çok misâlden biridir. Öbür taraftan, reâyânın «perâkende» olmak, yani dağılıp izini kaybetmek, sonra gelip yeni bir statü altında vergilerden kaçmak taktiğini de unutmamak gerekir.

Her zaman reâyânın haklı olmadığını, bir timar-erinin şu 'arz-i *hâli* de göstermektedir. Keşan köylerindeki timarından raiyyetin ve raiyyet oğullarının çoğu kalkup köyleri civarında bir *mezra'ada* yerleşiyor ve beş senedir ispencelerini vermiyorlar (*ispence*, şahsi raiyyet resmî olup reâyâ nereye giderse gitsin ödemek zorundadır). Timar-erine «bizim ispencemiz sana hasıl kaydolmamıştır. Biz is-

pencemizi ahar kimesneye verdik», diyorlar. *Defter-i mufassal*'dan incelendikte, onlar bu timar-eri üzerine raiyyet yazılmış bulunuyor; böylece timar-eri Padişah'tan hüküm istiyor. Geçmiş yıllara ait ispençelerin alınması, «kânûn ve defter mucibince 'amel olunmak» üzere hüküm yazılıyor (85a, 1). Kayd etmek gerektir ki, burada timar geliri sipâhinin özel bir malı olarak işlem görmektedir. Sultanın hükmü bir haksızlığı düzeltmek için verilmiştir. Başka bir deyimle, burada timarın, bir iltizam malı gibi, kişiye ait bir hak haline geldiği düşünülmektedir.

Dobruca'da Sarıgöl'de Haseki sultanın hâssında oturan reâyâdan, hasekiyi temsil eden voyvodanın geliri arttırmak için yaptığı bir hile üzerine, Pâdişâha şikâyet (137b, 3). Genel şikâyet konusu olan bu oyun şudur : Voyvoda, haseki sultana ait öşür mahsûlünü almıyor, reâyâ üzerine bırakıyor ve yerine yüksek fiyattan para istiyor (tereke râyici pazarda kile başına 20 akça iken 30 akça istiyor). Pâdişâh, durumun soruşturulması ve kanuna aykırı işlemlerin önlenmesini emrediyor (137b, 3).

Burada reâyânın, Padişâh'ın bir yakınına ait sorunda haksızlığa karşı şikâyete cesaret etmesi, ve idarenin reaksiyonu dikkate değer. Bu nokta, Osmanlı devlet idaresinin, «keyfî bir patrimonial sistem» (bu Max Weber'in⁶, Osmanlı rejimini karakterlendirmesidir; o, keyfî patrimonializme «Sultanizm» adını takar) olarak yorumlanamayacağını göstermektedir. Osmanlılarda, adâlet ve şikâyet sisteminin bürokrasi tarafından yürütüldüğü, Osmanlı bürokrasisinin yerleşmiş kurallar ve göreneklere tâbi olduğu, böylece Padişâhın veya yakınlarının keyfî tasarruflarını önlemeye çalıştığı unutulmalıdır. Aynı bürokratların, devletin çöküşünü, bu bürokratik düzenin ve kontrolün çığnemesine atfettikleri bilinmektedir (Selânikî, Âlî, Koçu Bey ve Hacı Halife hepsi bu bürokratlardandır)⁷.

6 *Economy and Society*, I, yay. G. Roth and C. Wittich, Berkeley : University of California Press, 1978, 226-241.

7 K. Röhrborn, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin 1973, adlı denemesinden sonra, son zamanlarda önemli bir inceleme C.H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire, The Historian Muştafâ 'Âlî (1541-1600)*, Princeton : Princeton University Press 1986; Osmanlı bürokratlarının belli bir devlet-cemiyet görüşünü yansıtan risalelerinin henüz gerçek sistematik bir analizi yapılmadığı inancındayız.

Vakıflar dolayısıyla Dârussaâde ağası sık sık 'arzlar' göndermektedir. Meselâ, 1086 Muharrem/1675 Mart tarihli bir 'arz, onbeş yıldanberi vakıf toprağını elinde tutan, işliyen ve vakfa ösr ve resmini ödeyen bir köylüyü korumak istiyor. Vakfa ait bu toprağın sınırları belli iken, başka biri bu toprağa karışıyor. Evvelce, emr-i şerif üzerine yerine gidilip toprak belirlendiği halde yabancı kişi karışmakta devam ediyormuş. Bu defa, Dârussaâde ağası davanın evkaf müfettişince görülmesi için hüküm istiyor (82b, 3). Vakfların Sultan vakfı olup Dârussaâde ağası idaresinde dahi olsa kamu işleri arasına alınmaması ve özel şikâyet konusu olması, vakfın hukûkî niteliğinden ileri gelmektedir. Vakıf üzerinde devletin, teorik olarak bir tasarruf hakkı yoktur. Keza, timar sahipleri de gelirleri için 'arz' gönderirler, zira timar geliri onların özel mallarıdır. Fakat timarın toprağı veya reâyâ üzerinde bir haksız işleme karşı devlet doğrudan doğruya harekete geçer. *Şikâyet* vesikalarile *Mühimme* vesikalarını ayırd eden ölçü budur.

Vakfa ait bir çok şikâyetler de, vakıfların «serbestiyeti» prensipine saygı gösterilmemesinden doğmaktadır. Mahalli otoritelerin, vergi ve emniyet sorunları dolayısıyla «serbestiyet»e aykırı, vakfa girmeleri, vakf reayasından isteklerde bulunmaları üzerine Darussaâde ağası onlara karşı şikâyet etmekte, Padişahdan hüküm istemektedir (meselâ 81a, 6). İltizam konusu olan haklar da özel mülkiyet konusu sayılır. Bir mültezimin şikâyeti : Kangrı (Çankırı) da koyun sahipleri, kendi koyunlarını *agnâm resmi* ödemekten *mu'âf* olan askerlerin sürülerine katarak, *agnâm resmi* ödemekten kaçtıkları için, tahsilât yapamıyor. «Tahsil ettirmek babında mâliye tarafından emr-i şerifim verilmekle mûcibince 'amel olunmak için» hüküm yazılmıştır (149a, 1).

Reâyâdan kişilerle resmi kişiler arasında sorunlara misâl : Bitlis Beyi, Arslan adındaki zimmiden altı bin esedî gruş almış, dört yıldır geri vermiyor. Arslan, Pâdişâha 'arz-i hâl' göndererek hüküm istiyor, hakkının alınması için yazılan hüküm, yalnız Van beylerbeyisine yazılmıştır. Çünkü Bitlis sancak beyi onun hükmü altındadır, davayı o, kadiya havale edebilir (83b, 3).

Başka bir misâl : Tırhala kazasına tâbi Rarak köyü halkı, hükümetle işlerini görmek için Mustafa çavuşu vekil tutmuş. O, 'avâriz, bedel-i nüzûl' vergilerini veririm diye onlardan 720 bin akça

toplamiş. Halk, bunun kadı mahkemesinde şer'le görülmesi için Pâdişâh'tan hüküm ister (83b, 5). (Evlîyâ Çelebi, vilâyetlerde yerleşmiş çavuş, müteferrika vb. saray kullarının valilerden daha zengin olduğunu vurgular. Bunların, hükûmetle yerli halk arasında aracılık yaparak servet yaptıklarını gösteren bu vesika ilginçtir. *A'yân*, bu gibiler arasından çıkmıştır).

Hüküm

Pâdişâh, şahıslar arasındaki haksızlıkları, ve kendi otoritesini temsil edenlerin bu otoriteyi kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek, veya düzeltmek için şikâyet mekanizmasından yararlanmaktadır. Başka deyimle, şikâyet ve Padişâhın emrini isteme, yüksek idare otoritesile idare edilen arasında doğrudan doğruya ilişki kuran, iletişimasyonu sağlayan bir mekanizma oluşturmaktadır.

Pâdişâh haksızlıkları gidermek için nasıl bir yöntem kullanır, aşağıda bunu inceleyeceğiz.

Pâdişâh buyrukları, hükümler veya emr-i şerifler, genellikle kadılara gönderilir. Zira tarafsız bir hükme varmak, mahallindeki koşulları hesaba katarak ve soruşturma yaparak kanun ve Şerî'atın yerine getirilmesi fonksiyonu kadılara verilmiştir. Merkezden bürokratların Pâdişâh adına verecekleri hükümler yanlış ve keyfi olabilir; böylece adalet ve hukuk ilkesine aykırı düşer. Esas amaç, kanun ve nizamların yerine getirilmesidir. Böylece bir defa daha Osmanlı idaresinin uzmanlaşmış bürokratik niteliği ortaya çıkmaktadır. Bazı hükümler, hem kadıya hem de bir «'urfî» idare adamına hitâb eder. Sebebi, ilgili kişinin veya konunun, idari otorite zincirine tâbi olmasıdır. Konu, meselâ eşkiyalık ise, hem kadıyı hem idare âmirini ilgilendirir, bu sebeple hüküm her ikisine hitab eder.

Bazı hükümler ise, yalnız idare adamlarına hitâbeder (buna ait misâl azdır, bak. 71a, 4; 84b, 1). Bu halde konu, Şerî'at dışında, temamlı askerî-idarî otoritenin yetkisi içindedir, ve kadıya havale, idarî-askerî otorite zincirini kırar. Osmanlı sisteminde, otorite zinciri temel prensiplerdendir. Meselâ terfi için *'arzlar* ilgilinin doğrudan doğruya emri altında bulunduğu âmir tarafından yapıldığı gibi, cezalandırmalar da ilk önce ona bildirilmiştir; ancak konu ka-

dının hükmünü gerektiren bir kanun konusu ise, aynı zamanda ka-
dıya gider. Askerî düzende *patrimonial*, intisabçı-korumacı bağımlık
daha açıktır ve Türk-Mogol devlet geleneğinden gelir.

Hüküm, *şikâyat defteri*'ne kaydedilirken genellikle, «hüküm
verilmiştir» veya «hüküm yazılmıştır» deyimini kullanılır. Bir çok
hallerde de, «emrim olmuştur» yahut «emr-i şerif yazılmıştır» de-
yimi vardır. Yahut, sadece «yazılmıştır» denir. Bu çeşitli deyimle-
rin, hükmün özelliği ile bir ilişiği olduğunu sanmıyoruz.

Bazı hallerde, «zuhûr eden mevâdd sihhat üzerine divân-ı hü-
mâyûnuma 'arz oluna diye yazılmıştır» deyimile olayın sonuçları
izlenmek istenir (misâl 54b, 5).

Bu, kayıt şekli bakımından *Mühimme defteri*'nden esaslı bir
fark meydana getirmektedir. Mühimmelerde hüküm, aslında na-
sılsa öyle biter, «yapasın» «edesin» deyimile doğru hitâb şekli
ile nihayetlenir. «... için yazılmıştır» anlatım şekli kullanılmaz. *Mü-
himme* kayıtlarındaki bu özellik, belki de oradaki metnin, hüküm
yazılmadan önce bir ilk *müsvedde* olmasından ileri gelmektedir.
Şikâyat defteri'nde ise, yazılmış olan hükümlerin kopyası yapılmak-
tadır. *Nâme defterleri*'nde de öyledir.

Şikâyat defterleri'ndeki hükümlerin yazılmasına temel olan
vesika, 'arz veya 'arz-i hâl'dir. Aşağıda bu çeşit vesikaları inceleye-
ceğiz.

Arz-i Mahzarlar

Burada, *mahzar* kelimesi, bir grup tarafından topluca imzala-
nan vesika, dilekçe anlamında kullanılmaktadır. Bu gibi vesikaların
altında, 'arzda bulunanlar, adlarını ve mühürlerini korurlar. Böylece
şikâyet, topluca yapılmış ve her üye tarafından tasdik edilmiş bir
'arz-i hâl niteliğini kazanır. Bireylerin yaptıkları başvurulara sa-
dece 'arz-i hâl denir.

17-18. yüzyıl dönemine ait bu gibi bir çok 'arz-i mahzar Baş-
vekâlet Osmanlı Arşivi Cevdet Dahiliye tasnifinde mevcut olup ba-
zıları Profesör Yücel Özkaya tarafından yayınlanmıştır. Boris
Nedkof, bu gibi vesikalar arasında Bulgarca yazılmış ve Bulgar
ileri gelenlerince imzalanmış 'arz-i mahzarları yayınlamıştır. Top-

luca şikâyetinde bulunmakta gayr-i Müslim reâyâ ile Müslümanlar arasında hiç bir fark gözetilmez. Aşağıda üç 'arz-i mahzar' inceleyeceğiz.

I. VESİKA (bak. Ekler no. I)

Sofya ahalsinin, şehri hüküm ve tagallübü altına sokan bir mütegalibe'ye karşı⁸ şikâyetini dile getiren bir arz-i mahzar B. Nedkof tarafından yayınlanmıştır. Başlarında şehrin ileri gelenleri olduğu halde, üç binden fazla Sofyalı, yeni Rumeli paşası Osman Paşa'yı, Köstendil'e gidip karşıyorlar ve şikâyetlerini dile getiriyorlar. Paşanın mütegalibe Haseki Mehmed'i cezalandırmaya karar vermesi sonucu şehri bırakıp gitmekten vaz geçtiklerini, Pâdişâha bağlılıklarını bildiren «mahzar birle 'arz-i hâl» de bulunuyorlar. Haseki Mehmed, üç yıldan beri tagallüp etmekte olup şehir ve kaza halkından her yıl altı-yediyüz kise para (300-350 bin gruş) topladığı ileri sürülüyor. Sözde gelip-giden devlet büyükleri için yaptığı masraflar karşılığı olarak da «memleket defteri»ne⁹ kendisi için bir hayli para eklemektedir. 'Arz-i mahzarlar genellikle tarihsizdir. El-Hâc Osman Paşa 1799 da Rumeli valisi olduğuna göre, vesikamız bu yıla ait olmalıdır.

İmzalar, şehri temsil eden ileri gelenleri tanıma bakımından önemlidir. 'Arz-i hâl'e mühür basanlar, «ulemâ ve sulehâ, ashâb-i 'alâka ve fukarâ-i a'yân ve eşrâf» 53 kişidir. Kadı başta olarak müfti, nakîb, hatîb ve imâmlar ulemayı temsil etmekte, ondan sonra «ihtiyâr» sıfatıyla anılan kimseler şehrin ileri gelenlerini oluşturmaktadır. Bunlar arasında *sarrâclar* esnâfı kethüdası hâriç başkasının içtimaî durumu belirtilmemiştir. Bu gruptan sonra önemli resmî kişiler, Sofya serdarı, Kıptiyân cizyedârı, vilâyet kâtibi, kethudâ-yi şehir, bir mültezim, voynugân vekili, bir za'îm, Dergâh-i 'Âlf gedüklüsü Ahmed, başka bir za'îm, İzinbol çeribaşısı, eski miralay, başka bir gedüklü, Sofya a'yânı Seyyid Sa'dullâh, Rumeli eyâleti defterdarı ve Sofya müteselliminin *silâhşôr-i hâssası*'dır.

8 Y. Özkaya, «XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Âyânlık İddiaları», *DTCF Dergisi*, c. 24 (Ankara, 1969).

9 *Memleket Defteri* veya *Tevzi' Defteri* için bak. H. I., «Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700», *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), 335-337.

II. VESİKA (Ekler : no. II).

Adana'da eşkiya ile işbirliği yapıp köyler basan, valilere karşı çıkan başka bir mütegalibenin yağmaladığı eşya ve hayvanatı mahkeme yolile geri almak için Pâdişâha gönderilmiş bir '*arz-i mahzar*'dir (Y. Özkaya tarafından fotokopisi yayınlanan bu vesikada mühürlerin hepsi çıkmamıştır). Burada da toplu halde '*arz-i mahzar* verenler, ulemâ ve sulehâ, a'yân ve eşrâf, meşâyih, ve köy halkı ve fukarâ-i reâyâ olarak gruplandırılmışlardır. İstedikleri, «maktûllerin dem (kan) diyetleri, gasp ettirdiği devâbb ve mevâşi ve hayvânâtımızın kıymeti ve bahaları tahsil ve icrâ-yi hakk olunmak babında» valiye emir verilmesidir. A'yân'ın yerinde kalması, büyük ölçüde, kendi lehlerine Pâdişâha gönderilen '*arz-i mahzar*'lara bağlıdır (bak. Vesika I). Yerli halkın şikâyet ettikleri a'yân, mütegalibe durumuna düşer. Bunu, halkın idareye katılması olarak da yorumlayabiliriz.

III. VESİKA (Ekler : no. III).

Nitelik itibarile farklı olmakla beraber '*arz-i-mahzar* kategorisindedir. Osmanlı idaresinin *decentralization* çağında halkın, daha doğrusu taşradaki nüfuzlu kişilerin idarede artan söz hakkı ve nüfuzunu belirten bir vesikadır. İlk defa burada yayınlanan bu '*arz-i mahzar* şikâyet değil, bir voyvodayı halkın desteklemesi konusundadır.

Livadye'de *mahzar*'ı sunanlar, ulemâ, askerî ve şehrin ileri gelenleri olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Ulemâ sırasile kadılar, müderrisler, kadılık bekleyen mülâzimler, imâm ve hatîblerden ibarettir. Askerî grubuna, sırasile za'îmler ve tîmar sahipleri, kapıkullarından sipahiler ve yeniçeriler girer. Sivil kişiler, «fukarâ kulları» deyimi altında toptan gösterilmiştir. 'Arz altındaki mühürleri incelediğimizde, en başta müteferrika Beşâret anılmış, ondan sonra müderris Mahmûd, kadı Ali, cizyedâr Mustafa, İnebahtı sancağı mirlivâsi Behrâm, Kâdirî şeyhlerinden Mahmûd, medrese talebesi olduğu anlaşılan Mehmed, yeniçeri serdârı Ahmed, müderris Mahmûd, cündî (sipahi) Hasan ve Ali, râcil (yeniçeri) Mustafa, Pâdişâh kulu Davud, eski serdâr Ahmed, Yeniçeri Şeyhî, eski serdârlardan Mustafa, Pâdişâh kulu Süleyman, yeniçeri Mehmed, imâm Mehmed, Gâzi Ömer Bey camii hatîbi Hurrem, Bali Bey camii hatîbi Şeyh

Hasan, başka bir talebe Mehmed, yeniçeri Receb, Pâdişâh kulu İbrahim, sipahi Ahmed, yeniçeri Hamza, hatîb Mehmed, müderris Süleyman, yeniçeri Hüseyin, yeniçeri Ahmed, müderris Hızır, za'îm(?) Hasan, ve yeniçeri Osman.

1078/1667 yılında Livadye'yi ziyaret etmiş olan Evliyâ Çelebi'ye göre¹⁰, burası Medîne evkâfından olduğu için Dârussâde ağasının idaresi altındadır ve onun tarafından tayin edilen bir voyvoda tarafından yönetilir. Onun emri altında ikiyüz kişi vardır. Evliyâ, kasabanın ileri gelenlerini şöyle sıralar : Sipâh kethüda-yeri, yeniçeri serdârı, kale dizdârı (ve elli hisar-eri), şehir kethüdası, şehir subaşısı, harâc-emîni, muhtesib ağası, bacdâr, ondan sonra ulemâ şeyhülislâm, nakîbüleşrâf, ondan sonra şehrin a'yânı, büyükleri ve eşrâfı gelir. Bir de gümrük emini olup Evliyâ onun sarayında kalmıştır. Evliyâ, kasaba ahalisini 7 (başka bir nüshada 8) Müslüman mahalle ve 6 kefere (çoğu Rum, Latin ve Ermeni) mahalle ve hepsi iki bin hane olarak gösterir. İki «sûhte medresesi» olduğunu ekler.

Sarp bir yerdeki kalesile askerî önemi olan bu kasabada, askerî grubun ve ulemânın sivil a'yân ve eşrâf yanında hakim bir durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Vesikamızın ait olduğu tarihte, voyvoda Mehmed Ağa'dır. 'Arz-i mahzar'ın yazılması sebebi, geçen yıllarda vergi tahsilâtının eksik olması sebeplerini açıklamak ve kasaba ileri-gelenlerinin duruma tanıklık etmeleridir. Noksanın sebebi, vilâyete taun salgını gelmesi ve reâyânın «on ekseri» (onda birinden fazlası?) ölmüş olmasındandır. İkincisi, voyvodanın vergi toplarken hükûmetin resmî râyicine göre değil, mahallî râyic üzerinden tahsilât yapmış olmasıdır. 1623-1626 yılları arasında altının resmî râyici 120 ile 400 akça arasında büyük dalgalanmalar yapmıştır¹¹. Nihayet 1625 de bir altın 120, gruş 80 akça olarak belirlenmiştir. *Osmanî* akça ise, bu tarihe doğru 12 akça olarak tespit olunmuştur. Anlaşıldığına göre, altını 300 ve *Osmanî*'yi 10 akçadan (gruşu 220 den) almış, hükûmete resmî râyic üzerinden teslimât yapmış, büyük zarara uğra-

10 *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, c. VIII, yay. Kılıslı Rifat, İstanbul : Türk Tarih Encümeni 1928, 230-233.

11 H. Sahillioğlu, «XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Râici», *Belgeler*, I (TTK, 1964), 233.

mıştır. Buna göre, meselâ, 1500 akça tutan bir vergi matrahı için beş altın almış, fakat altınla hesap olduğu takdirde hazineye 12.5 altın teslim etmesi gerekmiştir. Voyvodaya «ziyâde hayf gâdr» olduğu söylendiğine göre, halk ödemelerde kendilerine en kârlı yolu seçmiş olmalıdır. Para râyicindeki büyük dalgalanmaların, istikrarsızlığın Osmanlı maliyesinde kargaşalıkların ana sebebi olduğu bu misâlden de anlaşılır.

Söz konusu vergiler arasında, *bağ-resmî*'nin ve *ispence*'nin özellikle zikri dikkate değer. Evliyâ'ya göre şehir civarında 2000 (bir nushada 12.000) bağ vardır, ve dönüm-resmî öder. Yalnız Hıristiyanların ödediği *ispence-resmî*'ne gelince, köylerin nüfusu çoğunlukla Rum'lardan oluştuğuna göre, nakden ödenen bu resim de önemli bir toplam tutmaktadır. Voyvoda Mehmed Ağa, kadı önünde vergileri hangi râyic üzerinden topladığının tespitini istemiş, mahkemede hazır olan «esrâf ve a'yân», gruşu 220 ve *Osmanî*'yi on akça üzerinden verdiklerini ifade etmişler, ve bu kadı tarafından bir hüccette tespit edilerek Voyvodaya verilmiştir (Ekler : Vesika no. IV).

Burada bizi ilgilendiren esas nokta, *taşra halkının hayatî sorunlarda sözünü duyurmak için belli bir mekanizmayı kullanma hakkına sahip olduğunu* göstermektir. Mahallî memur voyvodanın idaresi hakkında kasaba «a'yân ve esrâfi» düşüncelerini belirtmişlerdir.

VESİKA V (Ekler : no. V). Halep kadı sicillerinde, bir mahzar karşılığı Pâdişâh tarafından gönderilmiş bir hükmün kopyasıdır. Burada, «Mahrûsa-i Halebin ulemâ, sulehâ ve sâdât vesâir fukarâsı dergâh-i mu'allâma mahzar gönderüp», ölen kadının kıtlık çeken şehre etraftan hububat toplamakla uğraşırken mahkemede hazır olup resim tophyamadığından bahsolunuyor, borç içinde öldüğü, ailesinin yol paralarını sağlamak üzere, ölümünden yeni kadı gelinceye kadar vaki gelirin ailesine verilmesinin düşünüldüğü bildiriliyor, bunun için Pâdişâh'ın emri isteniyor. Şeyhülislâm da bunu uygun bulduğundan, emir veriliyor. Hüküm 1102 Muharrem evâli/1690 Ekim tarihlidir, deftere 12 Safer 1102/15 Kasım 1690 da kaydolunmuştur.

Sonuç olarak, bu yazımızda, *şikâyet*, şikâyete cevap olarak Pâdişâh'ın gönderdiği *hüküm*, ve hükmün kopya edilmiş olduğu *Şikâyât Defteri* kayıtlarını bir arada görmüş bulunuyoruz. Bu işlem ve vesikalar, Osmanlı bürokrasisinin, şahısların veya bir yerdeki toplumun ihtiyaç ve sorunlarını nasıl öğrenip karşıladığını, buna ait prosedürü açıklamaktadır.

VESİKA II

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a historical document or decree. The script is dense and fills most of the page.

Decorative elements and smaller handwritten text at the bottom of the page, including signatures and circular stamps.

VESİKA III

D. 1306

ملیخ طایف عالم و عالمی نام بر آن است و سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای
 در میان سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای
 در میان سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای
 در میان سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای
 در میان سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای
 در میان سواد و غنای پیشه علمانی و فاضل است و در این صنف در میان اولی و سرفرازترین است که در میان سواد و غنای

This section contains a collection of handwritten notes and circular stamps in Ottoman Turkish script. The stamps are arranged in a grid-like fashion and contain various names and titles, likely related to the manuscript's ownership or archival record. The handwriting is dense and fills the lower half of the page.

Kaynak : Topkapı Sarayı Arşivi, no. D. 1306.

دافع مظالم عالم و حامی مکارم بنی آدم سعادتلو و عظمتلو پادشاه
 ظل الله فی العالم حضرتلرینک زکاب همایون سعادت مقرونلرینه :
 قصبه لوادیه سکانندن اولوب بو محضر صحت اثرده اسامیلری
 مسطوره اولان قضاة و مدرسین و ملازمین و ائمه و خطبا داعیلری
 و زعما و ارباب تیمار و سپاه و یکچری و سایر فقرا قوللرینک علی
 طریق الشهادة اخبار و انهالری بودرکه اشبو بیک اوتوز اوچ
 سنه سنده ویوده مز اولان محمد اغا بنده لری زمان مدتنده قصبه
 مزبوره توابعی اهالیسی ذمتلرینه لازم کلن اسپنجه و باغات
 و سایر حقوق و رسومارینی سهولتله جمع و تحصیل ایدوب حین
 تحصیلده بر فرد زنجیده و رمیده اولیوب جمله مز و سایر رعایا
 و برایا آسوده حال اولوب مذکور بنده لرینک اقوال و افعالندن
 راضی و شاکر اولدوغمزدن غیرى بوندن اقدام ولایت مزبوره یه
 بامر الله طاعون عظیم مستولی اولوب رعایانک اون اکثری مرد
 اولغله سنین سابقه ده جمع و تحصیل اولنان حقوق اکر اسپنجه
 و اکر باغات و سایر حقوق و رسومی مذکور بنده لری کرو نقصان
 اوزره قبض ایلدوکنندن ما عدا غروش ایکی یوز یکر می و التون
 اوچیوز و عثمانی ولایت مزبوره (ده) اونر اقچه یه رایج اولغین
 رواجی اوزره ویریلوب موی الیه بنده لری دخی اونر اقچه یه قبض
 ایلمشدر موی الیه بنده لرینه زیاده خیف و غدر اولدوغی مقرر
 ایدوکنه وقوف تاممز اولغین اولکه و اقع حالدر سعادتلو
 و عظمتلو و شوکتلو پادشاه عالم پناه حضرتلرینک خاکپای
 سعادت مقرونلرینه انها و اعلام اولندی باقی فرمان درکاه معدلت
 پناهکدر ماشهدنا الا بما علمنا .

بنده بشارت المتفرقه بدرکاه عالی
 کلامهم حق و مقالهم صدق نمقه الفقير محمود المدرس
 ما شهدنا الاعلمنا و علمنا الا ما شهدنا نمقه الفقير على القاضى
 بزاجسا سابقا

بنده مصطفى غلام شاهى جامع جزيه لواديه
 بنده بهرام ميرلواى اينه بحتى سابقا
 مانى هذا الكتاب واقع بلا ارياب حرره الفقير الشيخ محمود القادري
 الحال على ما يقال حرره الحقير محمد المستعد

بنده احمد سردار يكيچريان
 الامر فى الحقيقة كما ذكر فى الوثيقه زبره محمود المدرس

بنده حسن الجندى

بنده على الجندى

بنده مصطفى الراجل

بنده داود غلام شاهى

بنده احمد السردار سابقه

بنده شيخى الراجل

بنده مصطفى السردار سابقا

بنده سليمان غلام شاهى

بنده محمد الراجل

اضعف العباد مولانا محمد الامام

افقر الفقراء حرم الخطيب بجامع غازى عمر بك

اقل الانام الشيخ حسن الخطيب بجامع بالى بك

اقل الانام

ما حرر في هذا المقال في حقه اقل ما يقال حرره الفقير محمد المستعد

بنده رجب الراجل
 بنده ابراهيم غلام شاهي
 بنده احمد الجندى
 بنده حمزه الراجل
 الداعى الفقير محمد الخطيب
 جرى الحقير سليمان المدرس
 ذلك كذلك انا

بنده حسين الراجل

بنده

بنده عيسى الراجل

كلامهم حق و مقالهم صدق حرره الفقير حضر المدرس

بنده حسن الزعيم (؟)

بنده عثمان الراجل

ماہود فرزند عزیز الی
علی بن برس الغالی
بلوادی
غنی

بسم الله الرحمن الرحیم

مخبره فی سطرین اولوب نیش و نیش و لاف نایخند بلفعل لادیه و نایخی
خاصه ضابطی صاحب هذا الكتاب فخر الامام و الامام فخر افغان شمس رخ شمس افغان
مخلف دین سنیف از صرح عالم حاضر و غیره 7 ام ملوب سنه و زبور ایچون انالی افغان
فمنه لازم الادا حق و رسوم و سایر حصولاتی جمع و تحصیل و خوش و عثمانی نیک
اوزره رایج اولوب روئی اوزره اخذ و قبضه اشرف و اعیان و لابنت و سایر
رعایا و برابردن سوال اولوب تقیر لرری کتیر و بدید وضع اولوبه مطلوبه و کتیر
قبضه زبور کتیر ندرن اولوب لایمل الافضا و حضورن فی الجمل اولان اشرف و اعیان
و سایر رعایا و برابردن خصوص زبور سوال اولوب سنه زبور ندرن قبضه
وجود غرض خوش یکیز ندری و عثمانی اوزره ایچره رایج اولوب لازم کلک حقوق
رسوم و سایر حصولات رفیقین مشایخا بر و ابی اوزره او اولوب ابروب
اولوب ندر سوال رسوم اخذ و قبضه ابلدی و بدید نظر انالی زبور و کتیر سوال رسوم
اوزره جاور اولان اخبار لرری افغانی سون ابر طلبه کتیر اولوب بدید وضع
اولوب کتیر اکتیبه ندر اطال و رافع قیل و قیل اولوب کتیر لرری او او جاد اولوب

سنه اربع و نیشین و لاف سنه اربعه لاکتیر

وزیر الملک	وزیر الاسماء	وزیر الاموال	وزیر الحکم
مصلح	مصلح	مصلح	مصلح
مصلح	مصلح	مصلح	مصلح
مصلح	مصلح	مصلح	مصلح

ماهو المحرر فيه مقرر عندى وانا الفقير على بن پيرى القاضى بلواديه
عنى عنهما .

سبب تحرير كتاب حجت نصاب بودرکه

محمية قسطنطينيه ساکنلرندن اولوب ثلث وثلثين والى تاريخنده بالفعل
لواديه وتوابعى خاصار ضابطى صاحب هذا الكتاب فخر الامجد و
الاکارم محمد اغا مجلس شرع شريف انور ومحفل دين منيف ازهر عالمه
حاضر و تقرير مرام قلوب سنه مزبوره ايچون اهالى مرقومه ذمتارينه لازم
الادا حقوق ورسوم وسایر محصولاتى جمع وتحصيلده غروش و عثمانى
نه منوال اوزره رايج اولوب رواجى اوزره اخذ وقبض اشراف واعيان ولايت
وسایر رعایا وبرايدان سؤال اولنوب تقريرلرى تحرير ویدمه وضع اولنمه سى
مطلوبمليز دیدکده قصبه مزبوره ساکنلرندن اولوب لاجل الاخبار حاضرین
فی المجلس اولان اشراف واعيان و سایر رعایا وبرايدان خصوص مزبور
سؤال اولند. قده سنه مزبوره ده قصبه مزده وجواریمزده غروش ايکيوز بکرمی
وعثمانى اونر اقچهیه رايج اولوب لازم کان حقوق رسوم وسایر محصولات
رعیتمزی مشارالیه اغایه رواجى اوزره ادا وتسليم ایدوب اولداخی بر منوال
مرسوم اخذ وقبض ایلدی دیدک. ک. رنده اهالى مزبورونک منوال مرسوم اوزره
جاری اولان اخبارلرى اغای مومى الیه طلبيله کتب اولنوب یدنه وضع
اولندیکه لى الحاجة مذکر الحال ورافع قیل وقال اوله تحریراً فی اوخر
جمادى الاولى سنه اربع وثلثين والى من هجرة من له العز والشرف.

شهود الحال: مفخر الخطبا حرم افندی، ذخرا الاشباه حسرو

چلبى ابن مصطفى چلبى، فخر الاقران سليمان بيك ابن حسن
چاوش، احمد بيك ابن حسين بيك، حسن بيك (ابن)
احمد بيك، قواله اوغلى مصطفى چلبى على چلبى الراجل ،
مصطفى چلبى الراجل ، مصطفى چلبى ابن اورنوس ،
محمد چلبى موسى بيك زاده و غيرهم .

قدره الثمنا، المحققين تلك الفضله، المعتبرين المحضين عمادت المدا ليدرب
 قضائيه نايب الشرح اولاد مولانا زيد علي توتيو زعيمه هيا توتيو واصل
 راجح معلوم اولاد نه محروسه، قلند علما وصلحا وسادات في سائر فرائضه ورفاهه
 معلومه محض كوندروب حلب قاضي اولاد ابو بكر نام قاضي سيد نوراني شير
 ماد كرمند شحي توتيو اولوب قاضي مد نور محروسه توتيو به عمد كره
 خطا علما اولغلد عبادا به اجريت اخر اذن تحصيل علما لي امكنه تقيد نام
 ايلر وكنون منضي رفاق اي مطلقه عالميه فتفقوا اولم وشدان اذ اولد
 نسر اولوب قال ديون كنون سز اولو وعقدن ما عند اولر وبعكده ايتايين
 رشتلرنا ايضال ايريديد فخرج راهن قدر ريلر يا اولامله متوقاي
 بايتام وعمالني وطنر نيد ايضال ايتاقد رقت ضرور يا اهلر يا ايجيه وفاقاي
 حوريندانه قصار ميز نور اضره بويينه ورمليه واصل اولحميه دكين با بند
 واقع اولدن محضونه قضا متوقاي ميد كونر عيالنه ويز كرايون محاصر ايتلر
 اهالي محروسه رويونك التماسلر يا اولر ده امر شيرم ويز كرايون جاسنه با كمنل
 شيخ ان سلمه وفتحي ان نام اولدن اعلم العلماء المتبحرين افاضل الفضله التي رعي
 مؤلفنا فيتم به ايتام امه كذا فضاله اشارت اتمكله وفيه شروع اولر كعمل
 اولتم امر اولشد رويورد وكر
 حكم شريعتي وصوره لولوقده بويابد صادر اولاد امر اولر ده عمل ايروب رض
 متوقاي مذكور ك ايتام وعمالنك شروع راهلر كونه وفاقاي تحو لندن قضايه نور
 اضره تودنه ورمايه واصل اولحميه دكين ما بينده واقع اولاد محصوره قضايه متوقاي
 مذكور ك عيالنه وروبه ما بينده واقع اولاد محصوره قضايه قاضي جديدي
 واهزي نخل وقرض ايتدي سوب واردا اولد نه رشتلر نهك مضمون منفي الة عباس
 اولدس شيرلر سلسله علكه مته شريفه اعقاد قلادى كيرلر في اولر شيرم لمام
 شيرلر ومانه فاكف

كعبه
 ادرسه كور
 صيدية ٢ شير
 مضمون كعمل شيرلر
 Kaynak : Halap Şer'iyye Sicilleri, Evâmir-i Sultaniyye, no. I, vesika 97.